

jiří trávníček

czeska republika czytelnicza

GENERACJE
FENOMENY
ŻYCIORYSY

CZESKA REPUBLIKA CZYTELNICZA

JIŘÍ TRÁVNÍČEK

CZESKA REPUBLIKA CZYTELNICZA

GENERACJE, FENOMENY, ŻYCIORYSY

WSTĘP, TŁUMACZENIE
I OPRACOWANIE
GRZEGORZ NIEĆ

KRAKÓW 2022

© COPYRIGHT BY JIŘÍ TRÁVNÍČEK, 2022

© COPYRIGHT FOR THE POLISH TRANSLATION BY GRZEGORZ NIEĆ, 2022

WYDANIE ORYGINALNE: JIŘÍ TRÁVNÍČEK, ČESKÁ ČTENÁŘSKÁ REPUBLIKA.
GENERACE, FENOMÉNY, ŽIVOTOPISY, ÚSTAV PRO ČESKOU LITERATURU
AV ČR, v. v. i., HOST, PRAHA – BRNO 2017.

RECENZENCI

PROF. DR HAB. JACEK WOJCIECHOWSKI

DR HAB. ANNA DYMMEŁ, PROF. UMCS

REDAKCJA

JUSTYNA WÓJCIK

KONSULTACJA BOHEMISTYCZNA

ANNA MAŚLANKA

ISBN 978-83-8138-824-5

NA OKŁADCE: WNĘTRZE JEDNEJ Z NAJWIĘKSZYCH PRASKICH KSIĘGARNI,
FOT. GRZEGORZ NIEĆ (2017).

FOT. NA CZWARTEJ STRONIE OKŁADKI - GRZEGORZ NIEĆ

DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA
NARODOWEGO POCHODZĄCYCH Z FUNDUSZU PROMOCJI KULTURY

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

PRZEKŁAD NA JĘZYK POLSKI WSPARŁ FINANSOWO INSTYTUT LITERATURY
CZESKIEJ AKADEMII NAUK REPUBLIKI CZESKIEJ

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

UL. ŚW. ANNY 6, 31-008 KRAKÓW

TEL.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

E-MAIL: PUBLISHING@AKADEMICKA.PL

HTTPS://AKADEMICKA.PL

SPIS TREŚCI

Przedmowa do polskiego wydania

Grzegorz Nieć, <i>O Jiřím Trávničku i czeskim czytaniu</i>	9
--	---

Część pierwsza. Metodologia

Narracja biograficzna	25
Praca w terenie	35

Część druga. Generacje

Generacja radiowa	45
Generacja telewizyjna	73
Generacja komputerowa	101
Generacja internetowa	125

Część trzecia. Fenomeny

I. KSIĄŻKI, AUTORZY, GATUNKI	147
<i>Babunia</i>	147
Betty	152
Biblia	156
„Čtyřlístek”	160
<i>Egipcjanin Sinuhe</i>	164
Foglar (<i>Foglarovki</i>)	168
Jirásek	174
Kryminały	178
Poezja	182
Potteromania	185
Remarque	190
<i>Szwejk</i>	193
<i>Świetliki</i>	197

II. INSTYTUCJE KULTURY CZYTELNICZEJ	201
Biblioteka domowa	201
Biblioteka publiczna	204
Czwartki książkowe (<i>Knižní čtvrtky</i>)	208
Głośne czytanie w okresie dzieciństwa	213
Lektura obowiązkowa	218
Lektura wspierająca	223
Lektura wstydliva	226
Nauczyciele	230
„Polecacze” (<i>Tipaři</i>)	234
Region	238
III. CZYTELNICZE STRATEGIE	243
Drukowana a elektroniczna	243
Film i książka	247
Mężczyźni vs. kobiety	251
Miejsca	255
Niedoczytania	258
Porzucenia	262
Powroty	265
Przesyt	269
Zakazy	272

Część czwarta. Życiorysy czytelnicze

„Chętnie szukam powiązań” (czytelnik stały i dociekliwy)	281
„Czytanie – tylko ogromny stres” (uratowany dyslektyk)	287
„Chyba książki są dla mnie tylko ucieczką” (ta, która uciekła w książki)	297
„Połowa klasy i tak ściągnęła to z Internetu” (ta, która ucieka od książek)	303

Część piąta. Zakończenie

Pokolenia, inicjacje, literatura (wnioski)	311
Spis ilustracji	323
Bibliografia	327
Aneks	339
Indeks osób	347
Indeks tytułów czasopism i dzieł literackich	357
Summary	363

PRZEDMOWA
DO POLSKIEGO WYDANIA

O JIŘÍM TRÁVNÍČKU I CZESKIM CZYTANIU

Czesi czytają dużo – to fakt. Czytają wszyscy i od zawsze, bez względu na sytuację i dostępność innych rozrywek. Odwiedzają księgarnie i antykwarriaty, których wciąż jest w Czechach sporo i które znajdziemy także w mniejszych miejscowościach; korzystają z bibliotek. Praktycznie w każdym czeskim domu są książki, kilkusettomowy księgozbiór prywatny to oczywistość, najczęściej kupowana rzecz na prezent to książka. Nie wpłynęły na to nawet intensywne zmiany technologiczne i kulturowe, które towarzyszyły transformacji politycznej i ekonomicznej Europy Środkowo-Wschodniej.

Rodzą się pytania: skąd taka siła i trwałość kultury czytelniczej Czechów, dlaczego tak różnią się od nich pod tym względem pobratymcze narody z bliskiego sąsiedztwa? Praca Jiříego Trávnička pt. *Czeska republika czytelnicza*, którą oddajemy do rąk polskiego czytelnika, niewątpliwie przybliży nam i pomoże zrozumieć fenomen czeskiego czytania. Jest to praca ze wszech miar nowatorska, jednakże – podkreślmy – nie powstała ona ani w oderwaniu od, ani tym bardziej w opozycji do badań i analiz statystycznych, do których przywykliśmy i które mają swe oczywiste zalety i ograniczenia. Przed przystąpieniem do realizacji wielkiego projektu badawczego, którego efektem jest niniejsza książka, autor przeprowadził i opracował trzy wielkie badania statystyczne, a kolejne, czwarte, już po opublikowaniu prezentowanej pracy¹. Były też one systematycznie omawiane w polskich czasopismach naukowych². Ostatnio zaś, wspólnie z pracownikami

1 J. Trávniček, *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize* (2007) [Czytamy? Obywatele Republiki Czeskiej i ich stosunek do książki], Brno 2008; idem, *Čtenáři a internauti. Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení* (2010) [Czytelnicy i internauci. Obywatele Republiki Czeskiej i ich stosunek do książki], Brno 2011; idem, *Preknížkováno. Co čteme a kupujeme* (2013) [Przeksiążkowano. Co czytamy i kupujemy], Brno 2014; idem, *Rodina, škola, knihovna. Náš vztah ke čtení a co ho ovlivňuje* [Rodzina, szkoła, biblioteka. Nasz stosunek do książki i co na niego wpływa], Brno – Praha 2019.

2 R. Aleksandrowicz, B. Staniów, rec.: Jiří Trávniček, *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize* (2007), Brno 2008, „Roczniki Biblioteczne” 54, 2010, s. 260-262;

Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej, wydał raport dotyczący czytelnictwa w okresie pandemii³.

Jiří Trávniček i jego *Czeska republika czytelnicza*

Jiří Trávniček⁴ urodził się w 1960 r. w Wyszkwowie na Morawach, w latach 1979-1984 studiował na uniwersytecie w Brnie⁵ bohemistykę i historię; w latach 1991-1992 odbył ponadto studia podyplomowe w Szkole Studiów Słowiańskich i Wschodnioeuropejskich Uniwersytetu Londyńskiego (School of Slavonic and East European Studies). Od 1987 r. (z przerwą 1991-2003) po dziś dzień jest związany z brneńską pracownią Instytutu Literatury Czeskiej Akademii Nauk Republiki Czeskiej (Ústav pro českou literaturu AV ČR), w latach 1991-2003 pracował także w Instytucie Bohemistyki i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Masaryka, a następnie do 2011 r. w Instytucie Literatury Czeskiej i Komparatystyki Uniwersytetu Karola w Pradze. W 2005 r. otrzymał tytuł profesora.

Jiří Trávniček jest, przede wszystkim, literaturoznawcą i krytykiem literackim. Jego pierwsze prace badawcze dotyczyły poezji czeskiej XX w. i teorii literatury, jednak od kilkunastu lat zajmuje się głównie czytelnictwem i jest dzisiaj niekwestionowanym autorytetem w tym zakresie. Trzeba tutaj zaznaczyć, że do czasu rozpoczęcia przez niego działalności w tym obszarze badania nad czytelnictwem w Czechosłowacji, a później w Czechach, nie rozwijały się w takim tempie i zakresie jak chociażby

P. Žák, rec.: Jiří Trávniček, *Čtenáři a internauti. Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení* (2010), Brno 2011, „Przegląd Biblioteczny” 80, 2012, z. 2, s. 248-256; R. Aleksandrowicz, B. Staniów, rec.: Jiří Trávniček, *Překnížkováno: co čteme a kupujeme* (2013), Host, Brno 2014, „Studia o Książce i Informacji” 34, 2015, s. 153-157.

3 H. Friedlaenderová, V. Richter, J. Trávniček, *Covidočtení. Co s naším čtenářstvím udělala pandemie* [Covidoczytanie. Co z naszym czytelnictwem zrobiła pandemia], Brno – Praha 2022.

4 Szerzej w jubileuszowej publikacji: *Čtení jako radost a dobrodružství. Jiřímu Trávničkovi k šedesátinám*, red. M. Fránek, A. Merenus, O. Sládek, B. Svobodová, Praha 2020, dostępne także on-line: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/sborniky/jubilejni/242-cteni-jako-radost-a-dobrodruzstvi> (dostęp: 10.10.2022). Rec. A. Mašlanka, *Brneňski Smok, Zlín Batów i trawa. O książce Čtení jako radost a dobrodružství. Jiřímu Trávničkovi k šedesátinám*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiarum Pertinentia” 18, 2020, s. 420-425.

5 Uniwersytet Masaryka, założony w 1919 r.; w latach 1960-1990 uczelnia ta nosiła nazwę Uniwersytet Jana Evangelisty Purkyněgo.

w Polsce. Nie było po temu sprzyjających warunków, gdyż sytuacja nauk humanistycznych i społecznych w czasach komunizmu była w tym kraju wyjątkowo trudna. Ograniczenia wolności, cenzura, ingerencja państwa w życie naukowe i artystyczne były codziennością całego bloku sowieckiego, jednak u naszych południowych sąsiadów polityka władz w wielu aspektach była znacznie bardziej represyjna niż na przykład w Polsce, o czym przyjdzie jeszcze wspomnieć. Nie oznacza to, że w ogóle nie interesowano się tam czytelnictwem. Refleksja naukowa i publicystyczna bibliotekarzy, pedagogów i literaturoznawców jest obecna w Czechach od XIX w., przeprowadzono wiele badań i analiz, jednakże dopiero za sprawą i przy udziale Trávnička nabrały one tempa i rozmachu oraz – co niezwykle ważne – są systematyczne i kompleksowe. Oprócz wspomnianych już opracowań dotyczących czytelnictwa uczony wydał zbiór 33 życiorysów ludzi czeskiej książki pt. *Knihy a jejich lidé. Čtenářské životopisy* [Książki i ich ludzie. Życiorysy czytelnicze] (Brno 2013), dzieje rynku książki opracowane wspólnie ze Zdeňkiem Šimečkem⁶ oraz publikację *Reading Bohemia: Readership in the Czech Republic at the Beginning of the 21st Century* [Czytające Czechy. Czytelnictwo w Czechach na początku XXI wieku] (2015). Od czasu wydania *Czeskiej republiki czytelniczej*, oprócz kilkunastu artykułów naukowych oraz licznych wystąpień w mediach (prasie, radiu, telewizji, Internecie), opublikował z zakresu dziejów książki i czytelnictwa wspomniane już tytuły *Rodina, škola, knihovna* (2019) i *Covidočtení* (2022) oraz: *Kulturní vetřelec. Dějiny čtení – kalendárium* [Kulturowy intruz. Historia czytelnictwa – kalendarium] (2020), *A Nation of Bookworms? The Czechs as Readers: Reading in Times of Civilizational Fatigue* [Naród moli książkowych? Czesi jako czytelnicy. Czytanie w czasach cywilizacyjnego znużenia] (2021) i *Betty a my. O jednom českém kulturním fenoménu* [Betty i my. O jednym czeskim fenomenie kulturowym] (2022).

Polska zajmuje od lat szczególne miejsce w życiu i działalności Jiřígo Trávnička, który dobrze zna nasz język i kulturę; w sposób znaczący przyczynia się też do jej popularyzacji w Czechach, jest znanym i cenionym ekspertem w sprawach polskich, często wypowiadającym się w mediach. Poważną rolę w formowaniu jego warsztatu naukowego odegrała polska

6 Z. Šimeček, J. Trávniček, *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích* [Książek kupowanie... Dzieje rynku książki na ziemiach czeskich], Praha 2014. Pracę tę omówiłem szeroko w: *Dzieje rynku książki w Czechach w świetle najnowszej publikacji Zdenka Šimečka i Jiřího Trávnička*, „Bibliotheca Nostra” 2016, nr 1, s. 97-115. Dostępne także w wersji elektronicznej: https://sbc.org.pl/Content/272117/bn_4_2016.pdf (dostęp: 10.10.2022).

teoria literatury, zwłaszcza w zakresie socjologii literatury. Wydawniczym pokłosiem tych jego zainteresowań są dwie antologie: polskiej teorii literatury *Od poetiki k dyskursu. Výbor z polské literární teorie 70.-90. let XX. století* (Brno 2002) oraz socjologii literatury – *Za textem. Antologie polské sociologie literatury* (Brno – Praha 2018). Jest ponadto autorem wielu tekstów naukowych i publicystycznych dotyczących spraw polskich, utrzymuje ścisłe i intensywne kontakty z polskimi instytucjami naukowymi, badaczami i literatami.

Jiří Trávniček jest Morawianinem, mieszka w stolicy Moraw – Brnie, wiele czasu i uwagi poświęca twórcom związanym z regionem i miastem. Szczególne miejsce w jego badaniach zajmuje Jan Skácel (1922-1989) – wybitny poeta czeski. Od lat Trávniček wspólnie z Michalem Fránkiem prowadzi akcję „Brno poetické”, której celem jest zidentyfikowanie i oznaczenie miejsc związanych z życiem literackim miasta, upamiętnienie twórców, dzieł i instytucji (www.brnopoeticke.cz). Trávniček współpracuje głównie z brneńskim wydawnictwem Host, działającym od początku lat dziewięćdziesiątych XX w., ale odwołującym się do czasopisma literackiego o takim tytule, które z przerwami wychodzi od 1920 r. (www.casopishost.cz), oraz oficyny samizdatowej założonej w 1985 r. Jest to jedno z bardziej znaczących wydawnictw w całej Republice Czeskiej. Jego profil obejmuje literaturę piękną – poezję i prozę, książki dla dzieci i młodzieży, piśmiennictwo naukowe i popularnonaukowe, głównie z zakresu humanistyki i nauk społecznych. Warto zwrócić uwagę, że w ofercie Hostu jest sporo dzieł polskich ze wszystkich wymienionych działów.

Jak już wspomnieliśmy, Jiří Trávniček jest – przede wszystkim – literaturoznawcą, problemami czytelnictwa zajął się już jako profesor. Jest również aktywnym krytykiem literackim i – co wcale nie musi być tutaj oczywiste – intensywnym czytelnikiem od zawsze. Jak mało kto jest więc przygotowany do przeprowadzenia pogłębionych badań czytelnictwa i to też w dużej mierze zadecydowało o powodzeniu jego kolejnych przedsięwzięć badawczych w tym zakresie.

Czeska republika czytelnicza to oryginalna panorama czeskiego czytelnictwa początku XXI w., solidnie wpisana w tradycję i historię – wieloaspektowa i w każdym aspekcie pogłębiona; zawierająca mnóstwo syntez, konkluzji i uogólnień, ale jednocześnie utkana z jednostkowych, indywidualnych historii, sylwetek, doświadczeń i wypowiedzi. Rzeczowa i autentyczna, w której mała historia dzieje się na tle tej wielkiej. Wybrana do badań grupa osób reprezentuje społeczeństwo współczesnej Republiki Czeskiej w pełnym przekroju – pokoleniowym (urodzeni w latach 1907-1999), tery-

torialnym oraz zawodu i wykształcenia, ale odzwierciedla także ich stosunek do książki i czytania, nie zawsze przecież pozytywny. Koncepcję i przyjętą metodę autor omówił szczegółowo w pierwszych rozdziałach niniejszej książki, w tym miejscu zatem jedynie je zarysujemy. Życiorysy zebrano według jednego scenariusza, który obejmuje kolejne etapy dojrzewania i życia człowieka w kontekście lektury. Kontekst ten obejmuje nie tylko praktyki czytelnicze lub ich brak na konkretnych etapach, ale także ich tło społeczne, rolę instytucji i ludzi (m.in. szkoła i nauczyciele, biblioteka), wreszcie konkretne rodzaje literatury, dzieła i twórców oraz inne media – postrzegane jako alternatywne lub wspomagające kanały transmisji tekstów bądź jako konkurencję na rynku. Zjawiska, dzieła, gatunki, instytucje i ludzie tworzą ponadto grupę fenomenów – zdefiniowanych i opisanych w osobnym rozdziale. Współczesną populację ziem czeskich Trávníček podzielił na cztery generacje według medium dominującego w okresie dojrzewania jej przedstawicieli: radiową (65+), telewizyjną (45-64 lata), komputerową (25-44 lata) i internetową (15-24 lata). Mamy zatem do czynienia z czymś w rodzaju społecznej panoramy czytelnictwa czeskiego na tle dziejów mediów, przy uwzględnieniu solidnego tła historyczno-społecznego.

Czeskie czytanie w zwięzłym zarysie

Kultura czytelnicza kształtuje się przez wieki i pokolenia; żeby zrozumieć fenomen czeskiego czytania, trzeba sięgnąć nieco głębiej, o czym nieraz przekona się czytelnik *Czeskiej republiki czytelniczej*. Życiorysy czytelnicze narratorów formowały się w okresie Pierwszej Republiki, wojny i okupacji niemieckiej, komunizmu i transformacji ustrojowej, ale to nie wszystko. Czeska kultura książki sięga IX w. i dorobek, który ją ostatecznie ukształtował i który ją podtrzymuje, powstawał przez stulecia, pokrótce zatem wypada przedstawić kolejne etapy dziejów czeskiej książki.

W IX w. istniało na terenie dzisiejszych ziem czeskich Państwo Wielkomorawskie. Przybyli tu mnisi Cyryl i Metody, którzy ewangelizowali w języku słowiańskim. Nie trwało to zbyt długo, na skutek głównie niemieckich intryg ich misja nie była kontynuowana, ale pozostawiła trwałe ślady w postaci licznych zabytków piśmiennictwa głągoliczkiego i – co ważne – zaszczerpiła ideę zapisania rodzimego narzecza. Po upadku Wielkich Moraw inicjatywę państwowotwórczą przejęły plemiona czeskie. Kraj wszedł w krąg kultury łacińskiej, wraz z organizacją kościelną pojawiły się pismo i literatura – łacińskie, niemieckie, ale już od XIII w. także czeskie. Rozwój cywilizacyjny przebiegał szybko i dynamicznie, fundowano kolejne

BIBLIOGRAFIA

- Alan J., *Dějiny v autobiografickém vyprávění*, [on-line:] http://www.institut.cz/bio_hi_pred_8.html.
- Alan J., *Rodinné vztahy a členství v KSČ*, [w:] *Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu*, red. Z. Konopásek, Praha 1999, s. 155-170.
- Antologia obca. Wybór najcenniejszych utworów poetów cudzoziemskich*, zestawil W. Bełza, Lwów [1882].
- Anz T., *Literatur und Lust. Glück und Unglück beim Lesen*, München 1998.
- Appleyard J.A., *Becoming a Reader*, New York – Pork Chester – Melbourne – Sydney 1990.
- Bauer M., *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*, Praha 2003.
- Bell R., *Weeping for Werther: Suicide, Sympathy and the Reading Revolution in Early America*, [w:] *The History of Reading*, t. 1: *International Perspectives, c. 1500-1990*, red. S. Towheed, W.R. Owens, London 2011, s. 49-63.
- Beneš J., *Opowiadacze. Nie tylko Hrabal (antologia)*, przeł. A.S. Jagodziński, J. Stachowski (opieka red. K. Lisowski), Kraków 2012.
- Biblia. Stary Testament, Księga Koheleta 12,12, tł. ks. Jakuba Wujka.
- Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”, t. 17: Henryk Sienkiewicz*, oprac. zespół pod kier. D. Świerczyńskiej, Warszawa 2015, s. 233-234.
- Biographie und soziale Wirklichkeit*, red. M. Kohli, G. Robert, Stuttgart 1984.
- Boček E., *Ostatnia arystokratka*, przeł. M. Śmigieński, Wołów 2015.
- Böhme-Dürr K., *Kommunikation gegen Konsum*, [w:] *Gutenbergs Folgen. Von der ersten Medienrevolution zur Wissensgesellschaft*, red. H. Altenhein, B. Franzmann, Baden-Baden 2002, s. 241-249.
- Bollmann S., *Ženy a knihy*, przeł. N. Fojtů, Brno 2015.
- Bonfadelli H. et al., *Lesesozialisation*, t. 2: *Leseerfahrungen und Lesekarrieren*, Gütersloh 1993.
- Bourdieu P., *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*, przeł. A. Zawadzki, Kraków 2001.
- Brožová V., *Karafiátovi Broučci v české kultuře*, Praha 2011.
- Bruner J., *Making Stories: Law, Literature, Life*, Cambridge, Mass. 2003.
- Čapek K., *Kdy se co čte*, [w:] K. Čapek, *O umění a kultuře III*, t. 1, red. E. Macek, M. Pohorský, Praha 1986, s. 127-129.
- Čapek K., *Ostatni epos, czyli powieść dla służących*, [w:] K. Čapek, *Marsjasz czyli na marginesie literatury*, przeł. i wstęp H. Janaszek-Ivaničková, Kraków 1981, s. 148-160.

- Čapek K., *Z teorii bajki*, [w:] K. Čapek, *Marsjasz czyli na marginesie literatury*, przeł. i wstęp H. Janaszek-Ivaničková, Kraków 1981, s. 78-96.
- Čemu je učí kniha, „Vpřed, pionýři” 6, 1951/1952, nr 23, s. 359.
- Chaloupka O., *Rodina a počátky dětského čtenářství*, Praha 1995.
- Chaloupka O., *Třináctiletí čtenáři*, „Zlatý máj” 10, 1966, nr 3, s. 125-130.
- Chersterton C.K., *Obrona detektywnych powieści*, [w:] C.K. Chersterton, *Obrona niedorzeczności, pokory, romansu brukowego i innych rzeczy wzgardzonych*, przeł. S. Baczyński, Warszawa 1927, s. 134-142.
- Chymkowski R., *Autobiografie lekturowe studentów*, Warszawa 2011.
- Cieloch-Niewiadomska J., *Szkoła nieczytania*, „Kultura Współczesna” 24, 2016, nr 1, s. 48-66.
- Cílek V., *Zneklidňující množství knih*, oprac. S. Antošová, „Tvar” 22, 2011, nr 3, s. 1, 4-5.
- Clair W.St., *The Reading Nation in the Romantic Period*, Cambridge 2004.
- Clark C., Rumbold K., *Reading for Pleasure: A Research Overview*, [on-line:] http://www.literacytrust.org.uk/assets/0000/0562/Reading_pleasure_2006.pdf.
- Cruz N., *Uciekaj, mały, uciekaj. Nicky Cruz opowiada / Nicky Cruz oraz Jamie Buckingham*, przeł. R. Zabrzęski, Warszawa 2005.
- Čtenáři o Foglarovi, „Zlatý máj” 8, 1964, nr 12, s. 546-551.
- Čtenářský kroužek. Družina dobrých skutků' nám ve svém 4. hlášení píše, „Junáci, vpřed!” 4, 1948-1949, nr 28, s. 438.
- Czapliński P., *Literatura i nadmiar*, „Kultura Współczesna” 21, 2013, nr 1, s. 118-130.
- Czarnecki K., *Rola lektury w życiu czytelnika*, Katowice 1971.
- Czescy symboliści, dekadenci, anarchiści przełomu XIX i XX w., oprac. J. Baluch, Wrocław 1983.
- Darnton R., *Cenzura v komparativním pohledu: Francie 1789 – Východní Německo 1989* [1995], przeł. B. Hemelíková, [w:] *Nebezpečná literatura. Antologie myšlení o literární cenzuře*, red. T. Pavlíček, P. Píša, M. Wögerbauer, Brno 2012, s. 377-399.
- Dawidowicz-Chymkowska O., Michalak D., *Stan czytelnictwa w Polsce w 2012 roku. Transmisja kultury pisma*, Warszawa 2015.
- Eagleton T., *Teoria literatury. Wprowadzenie*, przeł. B. Baran, Warszawa 2015 [1983].
- Eakin P.J., *How Our Lives Become Stories*, Ithaca – London 1999.
- Eggert H., Garbe Ch., *Literarische Sozialisation*, Stuttgart – Weimar 1955.
- Eliot T.S., *Tradycja i talent indywidualny*, [w:] T.S. Eliot, *Szkice literackie*, przeł. H. Pręczkowska, M. Żurowski, W. Chwalewik, oprac. W. Chwalewik, Warszawa 1963, s. 1-12.
- Engelsing R., *Der Bürger als Leser: Lesergeschichte in Deutschland 1500-1800*, Stuttgart 1974.
- Engelsing R., *Die Perioden der Lesergeschichte in der Neuzeit*, [Frankfurt am Main] 1969.
- Erikson E.H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, przeł. P. Hejmej, Poznań 2000 [1950].

SUMMARY

CZECH READING REPUBLIC: GENERATIONS – PHENOMENA – LIFE-STORIES

This book (*Czech Reading Republic: Generations – Phenomena – Life-Stories*) deals with the Czech reading culture. It is divided into four parts. Its point of departure consists in the oral history based field work carried out between 2009 and 2015. In this time span, 138 narrative interviews among the whole spectrum of the Czech population (15 years and older) were recorded and transcribed. As for the design of these interviews, they were conducted as reading life-stories, beginning with the narrator's family background, going on to the pre-school, early, late and post-school age and gathering all utterances concerning the subject's reading: reading out loud by parents, the first book read, initiation into adult books, compulsory reading, reading guidelines from parents, banned books, library attendance, other mass media activities and their influence on the narrator's reading. The last section of the interviews was devoted to reading manners and rituals.

The main criteria of these interviews was both anonymity and the nature of the narrative, based on the CV structure, stressing that not only *what* is said is important but also *when* (in which part of the life cycle) this *what* occurs. The aim was to follow reading life-stories of particular narrators up to the time of recording. It should be underlined that prior to recording, the narrators were informed about what our interview would cover and what its purpose was. What is also worth mentioning is the fact that this book uses, as background knowledge, findings from three big representative statistical readership surveys (2007, 2010 and 2013), carried out by the National Library and the Institute of Czech Literature – the Czech Academy of Sciences. Although these data are overall and macroscopic, they serve to provide a reliable and useful picture of the whole Czech reading populations with all its socio-demographic ups and downs. However, their limitation consists in not enabling us to get into motivations or in-

depth cultural strategies. As a result, they are not able to go back in time as do reading life-stories.

The first part ("Frames") has to do with the methodological background, giving an insight into what a reading life-story is by its very nature (narrativity, life cycle, reading during the life cycle, generations), into recordings from the field as well as transcriptions (how our interviews were conducted, their limits, what was to be avoided in conducting them, troubles with narrators' memories, the method of transcription).

The second part ("Generations") creates the core of the book dealing with four generations, which are presented successively (from the oldest) in what their attitude was to reading, which obstacles they had to cope with, what their limits and advantages were, their ups and downs. What all have in common is both the fact of full literacy of the Czech Lands and that all are born into a situation where books, and broadly reading materials, have lost their privilege of being the only medium of information, education and entertainment. The first one, named the *radio generation* (65+), is marked out by such traits as difficulty in accessing books, an often unfriendly attitude of their parents and grandparents to reading ("Do you have nothing better to do than reading here?"; "Don't read here and go and do something useful instead."), a lack of possibilities for reading. Their attitude to the compulsory reading in the school is predominantly positive as is also their attitude to the book as an artefact. The second generation, named the *TV generation* (45–64 years), was fully, at least its decisive part, educated in the socialist school system. The main era of their stepping into reading is the "golden sixties". Books published in this period were taken in the 1970s and 1980s as a precious treasure just for the reason of the origin of their publication. Their attitude to the compulsory reading was predominantly not positive, often (but not only) for ideological reasons. They used to buy books on "book Thursdays", which were a sort of their cultural ritual, bearing tangible witness that what is read by this generation has nothing to do with socialist literature. Some of them were involved in the circulation of banned books. This generation is followed by the *computer generation* (25–44 years) which straddles the break between the old and the new (post-November) era. They were formed by the 1990s as a decade of new possibilities including a markedly expanded access to books of all kinds and values. What they have to do with is the unrestricted circulation of books, which, as a side-effect, causes their slow cultural depreciation. The last generation, the *internet generation* (15–24 years), is born almost fully digital and culturally globalized, taking all possible advantages of the new era. They take for granted the overabundance of everything, while try-

ing to find their own systems to cope with this overabundance. Their attitude to books is rather pragmatic although they are far from being lost to reading as some adults think of them. The main item of their readership is *Harry Potter*. Some of them are proud of being privileged to grow up with this cycle, having, thus, a possibility to feel as if they were the most chosen readers of this cycle.

The third part (“Phenomena”) is filled with 32 short chapters dealing with the crucial themes of contemporary Czech reading culture. The author pays attention to themes which touch reading inclinations or even fashions, i. e. what we read – *Harry Potter*, *Broučci* (Fireflies), *Babička* (Granny), books by Jaroslav Foglar, Betty MacDonald, crime stories, guilty pleasure books etc. Further, some attention is also paid to our reading behaviour – Book Thursdays, not reading to the end, returning to the reading, being overwhelmed by choice of books, reading as a life support activity, men versus women, reading apostasy etc. In addition to that, some phenomena concern what may be called reading institutions – compulsory reading, teachers, reading out loud, reading advisors, home libraries, public libraries, banned books etc. are not left aside. These chapters are based on what emerged in narrators’ testimonies as some points of intersection. Although the author is faced with the thematic approach, the generation point of view is also taken into consideration here. Thus, particular phenomena serve not only as stones in the reading mosaic but also show changes and shifts during the whole of our narrators’ lives.

The fourth part (“Life-Stories”) brings four personal narratives, by means of which the author tries to show several attitudes to the reading. These life-stories are commented on in order to provide some interpretative clues to them. Each of these life-stories shows a specific type of readership – for example a person coping with dyslexia for a long period of life; a women curing her own psychological problems by reading, which becomes for her a kind of obsession; a young student who does not have enough patience to read a book to the end.

The final section (“Conclusion”) is written as both summarizing the whole book (its main findings and interpretations) and as an attempt to find such a point of view that enables a more general conceptualization of what has been stated before. In addition, the author discusses the four initiations we go through during our reading lives. In what follows, the author attempts to raise some questions concerning the relationship between literature and reading culture and that of literary history. In sum, reader perspective seems to be something basically more important than just

the “dark” or “other” side of the literature or its “attachment”. Literature as a way of communication is by its very nature sentenced to having readers.

What we preach in this book is no “readerocracy”. We went into the field to meet up with those without whom no writing makes any sense. We have listened to their testimonies, holding them at several angles in order to receive a testimony of the whole CRR – Czech Reading Republic. Yet, by means of these testimonies some other areas are taken into account, particularly in the field of literary, cultural and social studies.

Profesor Jiří Trávniček (ur. 1960) – literaturoznawca i krytyk literacki. Pracuje w Instytucie Literatury Czeskiej Akademii Nauk Republiki Czeskiej (Ústav pro českou literaturu AV ČR). Od lat specjalizuje się w badaniach czytelnictwa, jest autorem licznych opracowań z tego zakresu.

Czeska republika czytelnicza to oryginalna panorama czeskiego czytelnictwa początku XXI w., wpisana w tradycję i historię – wieloaspektowa i w każdym aspekcie pogłębiona; zawierająca mnóstwo syntez, konkluzji i uogólnień, ale jednocześnie utkana z jednostkowych, indywidualnych historii, sylwetek, doświadczeń i wypowiedzi. Wybrana do badań grupa osób reprezentuje społeczeństwo współczesnej Republiki Czeskiej w pełnym przekroju – pokoleniowym, terytorialnym oraz zawodu i wykształcenia – ale odzwierciedla także ich stosunek do książki i czytania, nie zawsze przecież pozytywny.

Życiorysy zebrano według jednego scenariusza, który obejmuje kolejne etapy dojrzewania i życia człowieka w kontekście lektury. Uwzględnia nie tylko praktyki czytelnicze, lecz także ich tło społeczne, rolę instytucji i ludzi (m.in. szkół i nauczycieli, bibliotek), wreszcie rodzaje literatury, dzieła i twórców oraz inne media. Zjawiska, dzieła, gatunki, instytucje i ludzie tworzą ponadto grupę fenomenów – zdefiniowanych i opisanych w osobnym rozdziale.

<https://akademicka.pl>

